

Կ Ա Չ Ա Ռ Ք

(Պ Օ Տ Ա Պ Է Ն Կ Օ Յ Ի .)

Օգոստոսի 15 ին Համալսարանի դրանը մօտեցաւ մէկ գեղեցիկ կառք, մի զոյգ մոխրագոյն հրաշալի ձիերով: Կառապանի մօտի ծառան ճարպիկութեամբ թռաւ տեղից և կառքի մէջ նստողին օգնեց դուրս գալու:

Իսկ կառքի միջինը մի շատ ջահէլ մարդ էր. արտաքինին նայելով, հազիւ քսան տարեկան լինէր: Նա բարձրահասակ էր, բարակ, լաւ կազմուածքով. երեսը թուի և բոլորովին սափրած: Երբ նա իջաւ կառքից և գէպի դուռը գնաց, կարելի էր նկատել, որ նա կաղում է. պարզ էր, որ բնականից նորա ոտքերը հաւասար չէին: Բայց դորանից նորա արտաքինն ամենևին չէր կորցնում իւր նրբութիւնը. նա և՛ կաղում էր շատ սիրուն կերպով, և՛ միևնոյն ժամանակ այդ սաղում էր նորան. կարծես թէ եթէ այդ պակասութիւնը չունենար, այնքան էլ գեղեցիկ չէր լինի: Կան մարդիկ, որոնց սաղում են որոշ պակասութիւններ:

Նա մտաւ Համալսարանի նախագահի թը և ինքն իրան իսկոյն նկատելի եղաւ նորա և այն երիտասարդ մարդկանց արտաքինի մէջ եղած տարբերութիւնը, որոնք նորանից առաջ եկել էին այդտեղ:—Նոցա հին ու տրորուած շորերը, անկարգ սանդուղած մազերը, անշնորհք քայլուածքը, կոպիտ ու անտաշ ձևերը, — (թէև

երբեմն նոքա այդ անուամբ էին դիտմամբ) այդ ամենն աւելի աչքի ընկաւ, երբ նոցա մէջ երեւաց մի երիտասարդ, որը հազնուած էր վերջին տարազով և որի վերարկուի ամեն մէկ ծալքի և նորա գդակի ամեն մէկ գծի մէջ կարծես փայլում էր հարստութիւնը: Նայելով նորան, իսկոյն կարելի էր ասել, որ այդ մարդը փողի նեղութիւն չունի և չգիտէ էլ թէ՛ ինչ է նշանակում փողի նեղութիւն...

Ի հարկէ իսկոյն ուշադրութիւն դարձրին նորա վերայ: Ովքեր զոյգ զոյգ ման էին գալիս մէկ ծայրից միւսը՝ կանգնեցին, ովքեր էլ հեռու անկիւններումն էին՝ մօտեցան աւելի: Իսկ նա գնում էր առաջ հաստատ քայլերով, բայց լետոյ տատանուելով կանգ առաւ, որովհետեւ կարծես չգիտէր, թէ ո՞ր կողմը պէտք է գնար:

Յետոյ նա բոլոր ներկայ գտնուողների վերայ մի անտարբեր հայեացք գցելով և քիթը ցցած՝ կարծես կէսբերան հարցրեց.

— Ասացէք խնդրեմ, այստեղ թղթեր ո՞րտեղ են ընդունում:

Ոչ ոք չպատասխանեց, բայց բոլորն էլ հետաքրքրութեամբ առաջ եկան. մէկը, դուրս գալով բազմութեան միջից, ինչքան կարելի էր մօտեցաւ նորան և առանց քաջուելու սկսեց զննել նորա հագուստը:

— Ի՞նչ թղթեր, հարցրեց նա մի քիչ փքուած, կարծես դորանով ուզեց պատասխանել նորա արհամարհական ձևին:

— Վկայականների մասին եմ խօսում. ո՞րտեղ են ընդունում վկայականները:

— Դիւանատանը, պարզ բան է, դիւանատանը:

— Բայց ո՞ր է դիւանատունը:

Եւ սկսեց նայել իրան շրջապատող մարդկանց վե-

րայ. Թերևս նա նկատեց, որ իւր երեւալը մի առանձին հետաքրքրութիւն զարթեցրեց, թէև գուցէ նա ոչինչ էլ չնկատեց, որովհետև այդ մարդիկ նորան այնքան էլ չէին հետաքրքրում:

Բայց զարմանալի էր, որ նորա հասարակ հարցին ոչ ոք չէր ուզում մի որոշ պատասխան տալ: Դիւանատունը, որտեղ համալսարանն ուր մտնող երիտասարդներից խնդիրներ էին ընդունւում, միայն երկու քայլ հեռու էր և այդ գիտէին ամենքը ու բոլորն էլ շատ լաւ հասկանում էին, թէ ինչ էր նորան հարկաւոր: Բայց հէնց այն միջոցին, երբ նա պատասխանի էր սպասում, ամենքն էլ սկսեցին լեւո քաշուել և ցրուել, կարծես նոցանից ամեն մէկը վախենում էր, որ ինքը նորեկի համար այդ հասարակ ծառայութիւնն անէ. մանաւանդ տարօրինակ էր տեսնել, որ այն երիտասարդը, որը բազմութեան միջից առաջ անցաւ ու սկսեց խօսել նորա հետ, լեւոյ արհամարհանքով նայեց նորան և կարծես ուզելով ցոյց անել՝ հեռացաւ:

Մի վայրկեան նորեկն անելանելի դրութեան մէջ էր. այդքան մարդկանցից նա չկարողացաւ մի հասարակ բան իմանալ—թէ ո՞րտեղ արդեօք կարող են իր վկայականներն ընդունել:

Բայց այդ իսկ ըոպէին հեռու անկիւնից, ուր մի փոքր սեղան էր դրած և որի մօտ սովորաբար լինում էր համալսարանի դռնապան Իւան Պրօխորովիչը, մի չափազանց յարգուած մարդ ոչ միայն ուսանողներից, այլ և պրօֆեսսորներից, որոնք մինչև անգամ նորան ձեռք էին տալիս, նա շտապով եկաւ առաջ: Նա մի մեծ, լաղթանդամ մարդ էր, փառաւոր, արդէն սպիտակած մօրուքով և նոյնքան էլ փառաւոր լայն տարազով: Շտապելով նորեկի մօտ, նա գլուխ տուեց և կանգնեց:

—Դիւանատոհմն էք կամենում, համեցէք, ախ, այստեղ է:

—Հա, ալդտեղ է, մեքենաբար հարցրեց նորեկը և թուի թէ իսկոյն մոռանալով բոլոր իրան շրջապատողներին և նոցա անդուր վարմունքը, գնաց իւր ազատարարի, Իւան Պրոխորովիչի ետեւից:

Դիւանատան դրանը հասնելով՝ նա խառնեց իւր գրպանը և մի քանի 20 կոպէկանոց հանելով, տուեց Իւան Պրոխորովիչին, որը շնորհակալութիւն արեց և վերադարձաւ իւր մշտական սեղանի մօտ. իսկ երիտասարդը մտաւ դիւանատուն:

Այնտեղ նա երկար չմնաց. իւր ցոյց տուած թղթերի հիման վերայ, համալսարան մտնելու բոլոր իրաւունքներն ունէր և միայն մի քանի հասարակ ձեւականութիւններ պէտք էր կատարել, որ քառօրդ ժամից աւելի չտուեց: Շուտով նա դարձեալ նոյն ճանապարհով վերադարձաւ. ուսանողներն էլ շրջապատեցին նորան և բոլորովին արհամարհելով առանց ուշադրութեան թողին: Երբ մօտեցաւ դրսի դրանը, նորա ծառան, որ սպասում էր փողոցում և դրան ապակիներէն ուշադրութեամբ հետևում այն բոլորին ինչ որ ներսը կատարւում էր, իսկոյն դուռը բացեց, օգնեց նորան սանդուխքի վերջին երեք աստիճաններից իջնելու, զգուշութեամբ նստեցրեց կառքի մէջ և լետոյ ինքն էլ նստաւ իւր տեղը: Երիտասարդը հեռացաւ իւր գեղեցիկ կառքով ու սիրուն ձիերով:

Միևնոյն ժամանակ նախագաւթում ու նորան կից միջանցքներում խմբեր կազմուեցին և սկսեցին եռանդուն կերպով քննել իսկոյն պատահած երևոյթը:

Այդ երևոյթը, ինչպիսին որ ներկայացնում էր շրջեղ հագնուած երիտասարդը, որ եկել էր իւր սեփական փառաւոր կառքով թանկագին ձիեր լծած, զու-

գուած ու զարդարուած ծառան հետը և որի նպատակն էր ուսանող լինելու միանալ արտաքուստ բաժանուած, բայց իրօք անտեսանելի բարոյական կապերով կապուած ընկերութեան հետ, ի հարկէ, անուշադիր չէր կարող մնալ, որպէս մի հազուագիւտ դէպք:

—Այդ Բնչ թուչուն է, հարցնում էին ուսանողները միմեանց. ոչ ոք չէ՞ ճանաչում նորան և միմեանց հաղորդում էին իրանց տպաւորութիւնները:

Դժուար էր բացատրել, թէ ինչո՞ւ այդ ամեն կողմով կարգին երիտասարդն այդպիսի անախորժ տպաւորութիւն թողեց բոլորի վերայ: Նա շատ դուրեկան ելեւ ունէր, գեղեցիկ մոյգ աչքեր, լայն ճակատ. իսկապէս նա իրան այնպէս էր պահում, որ ոչ մի խորշելի բան չկար նորա շարժուածքի ու ձևերի մէջ. գուցէ միայն մի քիչ անտարբեր էր, որ շատ կարելի է ուղղակի օովորութիւն էր դառել նորա համար. բայց այնուամենայնիւ ընդհանուրի կարծիքը նորա մասին նըպաստաւոր չէր:

—Ի՞նչ անճոռնի մռութ ունէր, ասում էին նորա մասին. և ո՞րտեղից էլ դուրս պրծաւ. կարելի է մի որ և է իշխան է:

—Ոչ, իշխան չէ, պարոններ, ես ճանաչում եմ. — ասաց վերջապէս ընկերներից մէկը, կարծեմ ամենից ջահելը, որ նոր էր ուսանող մտել և որ չնայելով մի քանի օր առաջ միայն գիմնազիօնական համադգեստը հանել էր, մի այնպիսի հնացած բաճկոն ունէր հագած, որ կարծես թէ երեք տարուայ բանեցրած լինէր: — Հա, գիտեմ նորան. մենք միասին մի և նոյն գիմնազիօնումն էինք սովորում:

—Ո՞վ է ուրեմն:

—Ազգը Գալաթի է:

—Գալաթի, այն յայտնի հարուստի որդին է:

—Այ՛ն, նորա հալըը 7 միլլիօն ունի:

—Եօթը միլլիօն,—բացականչեցին միանգամից մի քանիսը—Խնչ անամօթութիւն.—հեշտ է ասել՝ եօթ միլլիօն...

—Մանաւանդ եթէ ի նկատի ունենանք, որ ես ու դու միասին 7 ռուբլու տէր էլ չենք...

—Ոչ, պարոններ, անխղճութիւն է... մթթէ 7 միլլիօն կարելի է աշխատել:

—Նա հացի գրասենեակ ունի.—շարունակեց բացատրել Գալաթիի ընկերը.—մի քանի նահանգներում գործակատարներ է պահում, որոնք հացը շատ էժան գնով առնում են և յետոյ մեծ քանակութեամբ ամբողջ շոգենակերով ուղարկում արտասահման ու չափազանց մեծ փող են վաստակում:

—Դորա համար էլ որդին ալգպիսի զզուելի՛ր դէմք ունի, ասաց մէկը:

—Երևի յոյն է, ենթադրութիւն արեց մէկ ուրիշը:

—Այո, ծագումով,—ասաց բացատրող ուսանողը. բայց նորա մէջ այժմ ոչ մի յունական բան չկայ. Գալաթիները վաղուց ռուսացել են:

—Ձեմ հասկանում թէ ինչո՞ւ է նա համալսարան մտնում. մի և նոյն է, դասախօսութիւններին եկողը չէ, քնչ հարկաւոր է նորան դիտութիւն:

—Ի հարկէ, ոտով եկողը չէ, որովհետեւ կարող է իւր շքեղ կառքով գալ, սրախօսութիւն արեց միւսը:

—Երևի մտածում է—աւելացրեց Գալաթիի ընկերը—որ համալսարանում նոյնպէս կարող է ճարակութեամբ անցնել, ինչպէս որ գիմնազիօնում. այնտեղ նա ոչինչ չէր անում, բայց դորա փոխարէն ուսուցիչներից դասեր էր վերցնում, թանգ-թանգ վճարում նոցա և ալգպիսով նորան փոխադրում էին դասարանից դասա-

րան. բայց այստեղ այդ կարելի չէ և նորա բանը բուրդ կըլինի:

—Օ՛, ի հարկէ, ապա թող փորձէ խցկուել...

Մէկ խօսքով, միանգամից և ինչպէս երևում էր առանց որ և է առիթի Գալաթիի կողմից, ամենքը, որոնք նորա երևալու ժամանակ ներկայ էին, թշնամական դիրք բռնեցին դէպի նա. այդ զգացմունքն անցաւ և նոցա վերայ, որոնք այդտեղ ներկայ չէին և չէին էլ տեսել Գալաթիի երեսը: Դժուար էր ասել, թէ քնչից առաջ եկաւ այդ: Կարելի էր կարծել, որ աղքատ ու վատ հազնուած երիտասարդների մէջ նախանձ շարժուեց դէպի այն երջանիկ մարդը, որ դեռ այնքան ջահել էր, բայց արդէն ման էր գալիս իւր սեփական կռքով և միջոց ունէր կարգին ու լաւ հազնուելու: Բայց սխալ կըլինէր այդպէս կարծել, որովհետեւ այդ երիտասարդներն անկեղծ կերպով արհամարհում էին աշխարհիս նիւթական բարիքը: Բոլոր ժամանակ, որ նոքա ուսանող էին, միխթարւում էին, և մինչև անգամ հրճւում էին աղքատութեամբ. մանաւանդ այդ դուր էր գալիս նոցա, որովհետեւ ընդհանուր երևույթ էր դա: Նոցա մէջ չկային հարուստներ. բոլորն էլ կարօտութեան մէջ էին, բոլորն էլ դասեր էին տալիս, ամենքն էլ մի կերպ գլուխները պահում էին, աշխատում էին թոշակ ստանալ ու ոչ ոք չէր գանգատւում իւր վիճակից: Եւ բացի այդ, նախանձի զգացմունքն ուղղակի նոցա ազնիւ ու թարմ հոգիներին յատուկ չէր: Բայց այս դէպքում, հաւանօրէն նոցա դրութիւնների մէջ եղած զանազանութիւնն ինքն իրան աչքի ընկաւ: Մինչ համալսարանի պատերը սովոր էին տրորուած ու մաշուած զգեստներ և հասարակ չթէ շապիքներ տեսնել, այդ փառաւոր հազնուած երիտասարդի երևալը կարծես վիրաւորեց նոցա:

Դա՛ նորեկ երիտասարդի և ընկերների մէջ եղած առաջին հանգուցն էր, որ ընկաւ առանց Գալաթիի մասնակցութեան և որ ահագին նշանակութիւն ունեցաւ նորա համալսարանական ապագայ բոլոր յարաբերութեանց ժամանակ:

Յետոյ Գալաթին ուսումնական տարուայ ընթացքում ծանօթացաւ բոլոր ընկերների հետ, որոնք իրան հետ միասին միւսնոյն կուրսումն էին (իրաւաբանութեան) և էլի մի քանի ուրիշների հետ: Նա ամենեւին չփոխեց իւր սովորութիւնները, կարծես չէր նկատում այն մեծ զանազանութիւնը, որ տեղի ունէր իւր սովորութիւնների և այն կարգերի մէջ, որոնք թագաւորում էին այդտեղ, այդ շրջանում: Առաջուայ պէս նա գալիս էր համալսարան իւր կառքով և ծառայով. երբեմն, երևի փոփոխութեան համար, մօտենում էր համալսարանի դրանը մէկ ձի լծած փոքրիկ կառքով. ձիերը փոխւում էին յաճախ և մէկը միւսից հիանալի էին: Նորա հայրը ձիերի սիրահար էր և ահագին փողեր էր վճարում նոցա: Միշտ հագնուած վերջին տարազով, լաւ սափրուած, վարպետութեամբ սանդրուած, այդ անկարգ և մինչև անգամ կեղտոտ հագնուած ամբոխի մէջ՝ երիտասարդ Գալաթին մի այնպիսի մարդու տպաւորութիւն էր թողնում, որ կարծես թէ սխալմամբ էր ընկել այդտեղ: Բայց ինքը չէր նկատում այդ զանազանութիւնը. նա արդէն շատ էր ընտելացել իւր բաղդաւոր դրութեանը և չափազանց քիչ ուշադրութիւն էր դարձնում ուրիշների վերայ:

Իսկապէս խղճով որ ասելու լինինք, ոչ ոք նորա մասին վատ բան չէր կարող ասել. նա ոչ ոքի վատութիւն չէր անում, ամենքի հետ ուշադիր էր ու սիրով և մինչև անգամ քաղցր. միայն խօսելու ձևի մէջ քիչ անգեղոյ էր, այն էլ սովորութիւնից էր և շուտով այդ

բանին ամենքն էլ սովորեցին և էլ չէին նկատում այդ պակասութիւնը: Դէպքը բերած ժամանակ նա շատ առատ էր դէպի ընկերները. ոչ ոք անձամբ նորանից օգնութիւն չէր խնդրում, այդ պատճառով նա չէր կարող ցոյց տալ իւր առատաձեռնութիւնը, բայց երբ մի որ և է ներկայացում, կամ երեկոյթ էր սարքւում յօգուտ բոլոր չքաւոր ուսանողների, կամ մի որոշ խմբի, նա ամենից շատ էր տոմսակ առնում և առանց խնայելու վճարում էր: Նոյնպէս, երբ տեսնում էր որ ընկերները նպաստ են ժողովում ոչ և է աղքատ մարդու համար, նա իսկոյն կրմօտենար, թէև նորան չէին դիմում և կըզրուէր բաւական մեծ գումար:

Այնուամենայնիւ բոլորը դէպի նա սառն էին և անգամ խոյս էին տալիս նորանից. ու այդ բոլորն այն հանդիպումից ծագեց, որ տեղի ունեցաւ դեռ նորա առաջին անգամ համալսարանի կոթելու բոլէին, նախագաւթի մէջ: Նա առանձին եռանդով չէր յաճախում դասախօսութիւններին. նա իւր ծնողների միակ որդին էր. նորան երես էին տալիս և թողնում էին, որ անհոգ կեանք վարէ և այդ կեանքը նորան խանգարում էր լաւ ուսանող դառնալու: Գիտութիւնը նորան չէր հետաքրքրում. նա համալսարան մտաւ միակ նպատակով, որ վերջն իրաւունք ունենայ բարձր ուսում ըստացած մարդու անուն վայելելու. չէր ուզում թերուս լինել: Ճակատագիրը տուել էր նորան ամեն բան՝ հարստութիւն, առողջութիւն, բաւական խելք, և՛ դիրք բարձր շրջաններում. — ուրեմն ինչո՞ւ հրաժարուէր կեանքի դարձեալ մի ոչ աննշան զարդից: Եւ նա ուշ-ուշ էր մտնում համալսարան, միայն երբ ժամանակ էր գտնում աչք բաց անելու այն թեթեւ քէֆերից, որ լինում էին իրան պէս հարուստ մարդկանց շրջանում: Ինչ որ լսում էր լսարանում, շատ թույլ կերպով էր մտնում

նորա գլուխը և երկար չէր մնում այնտեղ: Դասախօսութեան բուն իմաստը նա չէր ըմբռնում. լսում էր մի կերպ հարեանցի և յոյսը դրել էր դէպքի, կամ գուցէ և մի ուրիշ բանի վերայ... Բայց ամենից ճիշդն այն էր, որ նա իւր ջահելութեան և անփորձութեան շնորհիւ, երբէք ոչ մի բանի մասին երկար ու բարակ չէր մտածում, գլուխը չէր կոտրում այս կամ այն բանի վերայ, այլ ուղղակի վայելում էր աշխարհիս բարիքները, որ նորան առատ պարգևել էր ճակատագիրը:

Բայց միայն նա չէր դէպի դասախօսութիւններն այդպէս վերաբերւում. ընկերներն էլ նոյնն էին անում, միայն գուցէ նոքա ուրիշ պատճառներ ունէին: — Մի քանիսը յափշտակում էին գրքերով և իրանց ժամանակի մեծ մասը գործ էին դնում նոցա վերայ ու այդ պատճառով դասախօսութիւններ քիչ էին լսում: Միւսները մաքառելով աղքատութեան դէմ, բոլոր ժամանակը կորցնում էին ապրուստ ճարելու վերայ, վազում էին դաս տալու, սլարապում էին արտագրութեամբ և համալսարան մտնում էին միայն նորա համար, որ իմանան թէ որ և է հետաքրքիր բան չէ պատահել արդեօք: Շատերն էլ գիմնագիօնում ութ տարի շարունակ չարչարուելուց ու յոգնելուց յետոյ ազատութիւն ձեռք բերելով, ընկնում էին ուրախ շրջանի մէջ ու տարւում էին կեանքի նորութեամբ և այդպէս, ուսանելը թողնում էին ուրիշ ժամանակի: Իսկ եզրակացութիւնը նոյնն էր որ նոքա բոլորն էլ վատ գիտէին համալսարանական առարկաները, բայց թէ մեծ մասամբ քննութիւնները բռնում էին յաջող և այդ տեսակէտից Գալաթին ամենից թոյլը չէր. կային և նորանից աւելի թոյլ ուսանողներ:

Քննութիւն բռնելը — առանձին արուեստ է. նախապաշարմունք է, թէ իբր մարդ պէտք է առարկան

լաւ ուսումնասիրած լինի, որ լաւ թուանշան ստանայ. հարկաւոր է գլխաւորապէս իմանալ պրօֆեսսորի հետ վարուելու ձևը. հարկաւոր է գիտենալ, թէ ինչ պէտք է ասել այս կամ այն դէպքում: Իսկ Գալաթին շատ աւելի լաւ գիտէր խօսել, քան միւսները, որովհետեւ իւր կրթութեան շնորհիւ գիտէր իրան ազատ պահել և չամաչել հասարակութեան առաջ:

Եւ երբ քննութիւններն սկսուեցին, Գալաթին թէև շատ թուլ էր պատրաստուած, բայց նոյնպէս լաջող բռնեց, ինչպէս և միւսները: Միայն մէկ պրօֆեսսորի հետ նորա գործը լաւ չգնաց. և տարօրինակ էր, որ այդ պատահեց Քաղաքային իրաւունք» դասախօսող պրօֆեսսորի հետ, որի ազգն էր Մարչէնկօ. ամենքը զարմանում էին, որ Գալաթին նորա առարկայից վատ թուանշան ստացաւ:

Դժուար թէ Մարչէնկօից աւելի բարեսիրտ և մեղմ մարդ գտնուի: Այնպէս էր թուում, թէ նա անկեղծ տանջւում էր, երբ ուսանողը պատասխանելիս դժուարանում էր և բոլոր ոյժով սկսում էր նորան օգնել, կարծես ուզում էր խաբել ինքն իրան և համոզել ուրիշներին, որ առարկան գիտէ ոչ թէ ինքը, այլ պատասխանող ուսանողը:

— Սլոպէս է, այդպէս, ասում էր նա այն դէպքերում, երբ ուսանողը կրկնում էր նորա խօսքերը. առարկան գիտէք, միայն թէ շփոթուեցիք, այնպէս չէ. դէ, իսկ այդ է, իսկ այդ...

Եւ Մարչէնկօն իւր պրօֆեսսորական երկարատև գործունէութեան ժամանակ ոչ մէկ ուսանողի դեռ 2 թուանշան դրած չկար:

Նորա առարկայից քննութիւնը սկսուեց, Գալաթին նոյնպէս միւսների հետ նստած լսում էր: Ուսանողները, որոնք Քաղաքային իրաւունքի» մասին միայն լսել

էին, մէկը միւսի լետեւից դուրս էին գալիս և պրօֆեսսորի հարցերին պատասխանում էին անհասկանալի բաներ. բայց վերին աստիճանի համբերող Մարչէնկօն բոլորին էլ օգնում էր և Յ-ներ էր նշանակում: Շատ հազիւ էր պատահում, որ մէկ ուսանող գիտենար նորա առարկան և այդպիսի ուսանողին Մարչէնկօն երկու ձեռքով ամուր բռնում էր, հազարաւոր գովեստներ էր շռայլում և շտապով նորա պատասխանը դադարեցնելով շուտով Ծ-էր նշանակում, կարծես վախենալով, որ չըլինէ թէ այդ միակ, հազուադէպ օրինակն էլ սկսէ աւելորդ բաներ դուրս տալ:

Եւ Գալաթին բոլորովին հանգիստ էր ու միանգամայն համոզուած, թէ ինչպէս որ միւս քննութիւնները վերջացրել էր յաջող, այնպէս էլ Մարչէնկօյի առարկայից բաւարար թուանշան կստանայ. ուղիղ է, որ ինքը այնքան էլ չգիտէր այդ առարկան, բայց տեսնում էր, որ իրանից վատ գիտցողներին էլ Մարչէնկօն 3 ու 4-եր էր դնում և նա ինքն իրան արդէն երկրորդ կուրսի ուսանող էր համարում:

Եկաւ և նորա հերթը. մօտեցաւ սեղանին և տոմսակ վերցրեց: Մինչ մէկ ուրիշ ուսանող դեռ պատասխանում էր և Գալաթին դեռ ժամանակ ունէր պատրաստուելու ու պատասխանը որոճալու, Մարչէնկօն նայեց նորա վերայ և մի տեսակ կծու կերպով ժպտաց: Այդ տեսակ ժպիտ դեռ ոչ ոք չէր տեսել նորա շրթունքների վերայ, բայց Գալաթին չնկատեց, խորասուզուած իւր տոմսակի մէջ. նա սպասում էր, թէ քրք պէտք է ժամանակը հասնի պատասխանելու:

Եւ ահա, պատասխանող ուսանողը 3 ստանալով գնաց: Մարչէնկօն դիմեց Գալաթիին:

— Զեր տոմսակը:

Գալաթին տուեց տոմսակը:

— Օհ, լաւ, ասացէք տեսներէք:

Գալաթիին սկսեց անվստահ կերպով:

Բայց յետոյ իրան տիրապետելով խօսեց Համարձակ և թէև մեծ մասամբ աւելորդ նախադասութիւններ էր ասում, բայց այսպէս թէ այնպէս լարմարւում էին գործին. այսինքն՝ նա սկսեց գործ դնել իւր սովորական արուեստը, պատասխանել հարթ ու կոկիկ ձևով, առանց կահադելու, չնայելով որ առարկայից շատ քիչ տեղեկութիւն ունէր:

— Օհ, լաւ, լաւ... ասաց Մարչէնկօն. — միայն թէ այդպէս չէ, ձեր ասածը բոլորովին այլ է...

— Ինչպէս թէ այլ է, ցածր ձայնով հարցրեց Գալաթիին, քիչ այլալուած պրօֆէսսորի այդ տարօրինակ վարմունքից:

— Այլ է ասում եմ, այն չէ... բայց լաւ, շարունակեցէք...

Գալաթիին շարունակեց, բայց արդէն ոչ այնպիսի վստահութեամբ ինչպէս առաջ. նա շփոթուած՝ խօսքերն իրար էր խառնում և ասածից ոչինչ չէր հասկացում:

— Այդ բոլորն անկապ խօսքեր են միայն. առարկայի մասին խօսեցէք... օհ, ... հը... այդպէս, այդպէս... միայն թէ ձեր ասածը անպէտք բաներ են... այո՛... անպէտք... ես ստիպուած եմ ձեզ ի նշանակել...

Լսարանում գտնուողներն ամենքն էլ վզները երկացրին զարմացած և չէին հասկանում, թէ ի՞նչ էր նշանակում այդ:

— Պարոն պրօֆէսսոր... ուզեց խօսել Գալաթիին. իսկ Մարչէնկօն կտրեց նորա խօսքը —

— Ես ձեզ միաւոր կըդնեմ, աւելի նշանակել չեմ կարող:

— Բայց թող տուէք, պ. պրոֆէսսոր, արդէն մի քիչ աւելի ձայնը բարձրացնելով ասաց Գալաթին:

— Ոչ, աւելորդ է. ես ձեզ կընշանակեմ այն, ինչի որ արժանի էք. միաւորից աւելի չեմ կարող նշանակել:

Գալաթին բռնկեց. նորա վրայ նայում էր ամբողջ լսարանը: Եւ թէև նա ինքը գիտէր, որ իսկապէս վատ է պատասխանում, առարկայի մասին շատ թող տեղեկութիւն ունի, բայց միւսնոյն ժամանակ տեսնում էր, որ ուրիշներն իրանից աւելի վատ էին պատասխանում և դարձեալ ստանում էին 3-ներ ու 4-եր:

— Պ. պրոֆէսսոր, դողդոջուն և սպառնացող ձայնով խօսեց Գալաթին. — ես չեմ ասում, որ առարկան լաւ գիտեմ, բայց ուրիշներին վատ չգիտեմ, որոնց դուք նշանակել էք...

— Այո... ես նշանակել եմ. այդ իմ գործն է: Իսկ առարկան պէտք է գիտենալ առանց ուրիշների համեմատութեան. ուղղակի հարկաւոր է լաւ գիտենալ և այն ժամանակ միայն կարելի է լաւ թուանշան պահանջել: Ել ուրիշ ոչինչ չունիմ ձեզ ասելու...

Գալաթին սաստիկ վրդովուած մի ըոպէաչափ իւր տեղում ճոճում էր, կարծես տատանւում էր ու չգիտէր, թէ ի՞նչ վճռէր և յետոյ միանգամից շուռ եկաւ ու գնաց ոչ թէ իր առաջուալ տեղը, որտեղ նստած էր, այլ ուղղակի լսարանից դուրս: Դուռն աղմուկով ծածկուեց նորա յետևից, որ ապացոյց էր նորա զայրացած լինելուն:

Ուսանողները ճնշուած էին զգում իրանց. նոքա ամենեւին չէին հասկանում, թէ ի՞նչպէս կարող էր այդ տեսակ փոփոխութիւն առաջ գալ բարեսիրտ Մարչէնկոյի մէջ: Շատերը մտածում էին թէ մի գուցէ ծերունի պրոֆէսսորը Գալաթիի հետ անձնական հաշիւներ ունի: Մի քանիսն էլ աւելի հեռուն էին գնում և հա-

մարձակում էին ենթադրել՝ որ Մարչէնկօի այդ վարմունքի մէջ շահասիրական մի բան կար, որ իբր նա Գալաթիից, իբրև շատ հարուստ մարդուց, յոյս է ունեցել որ և է օգուտ ստանալ, բայց երբ ձեռքը չէ ընկել, ուղեցել է վատ թուանշան դնելով վրէժն առնել նորանից։ Այդ տեսակ ենթադրութիւնները սարսափելի էին և միայն ցոյց էին տալիս, թէ լաւ համբաւը որչափ խախուտ բան է։ Մարչէնկօն իւր պրօֆեսսօրական երկարամեայ գործունէութեան միջոցին միշտ ունեցել է անկաշառ, ազնիւ մարդու անուն։

Բայց ուսանողներին կարելի էր ներել այդ ենթադրութիւնների համար, որովհետև նորա վարմունքն արդէն շատ խիստ էր և ոչ ոք չէր կարող Մարչէնկօից այդ տեսակ բան սպասել։

Ծերունի պրօֆեսսօրը շարունակում էր իւր քնննութիւնը, կարծես ոչինչ չէր պատահել։ Ուսանողները մօտենում էին սեղանին, տոմսակ էին վերցնում, պատասխանում էին շատ վատ և նա իւր սովորութեան համեմատ նոցա թելադրում, օգնում էր, ստիպում էր կրկնել իւր խօսքերը ու բոլորին էլ 3—4 դնում։ Գալաթիի հեռանալուն պէս, պրօֆեսսօրի մշտական բարութիւնն ու ներողամտութիւնն առաջ եկան։

Գալաթին տուն գնաց վերաւորուած... բայց շուտով սառեց և կէս ժամից լետոյ վերադարձաւ համալսարան։ «Փաղաքային իրաւունքից» լաւ թուանշան ունենալը նորան այնուամենայնիւ անհրաժեշտ էր։ Աշնանը քննութիւն տալու միտքը նորան դուր չէր գալիս. նա մի գրաւիչ ծրագիր ունէր՝ ամառն անցկացնել արտասահման, ուրախ ընկերութեան շրջանում. այնպէս որ վերաքննութեան մասին մտածելը կընշանակէր ամբողջ ամառը կորցնել։

Գալաթին եկաւ, բայց լսարան չմտաւ. նա ան-

լարմար էր համարում այնտեղ խօսել պրօֆեսսորի հետ և նախադաւթում սովասեց նորան։

Շուտով Մարչէնկօն վերջացրեց քննութիւնը, դուրս եկաւ նախադաւթի, որտեղ Գալաթին սպասում էր նորան. Գալաթին մօտեցաւ Մարչէնկային։

— Պ. պրօֆեսսոր, ես դարձեալ կուզէի ձեզանից բացատրութիւն ինդերել։

— Բացատրութիւն, հարցրեց պրօֆեսսորը. — մի՞թէ դուք համոզուած էք, որ իմ առարկայից յիրաւի բաւարար պատասխան տուիք։

— Պ. պրօֆեսսոր, ի հարկէ, ես չեմ ուրանում, որ վատ գիտէի առարկան, բայց համաձայնեցէք, որ ես ուրիշներից վատ չէի պատասխանում...

— Շշմարիտ է, բայց դա գործին չի վերաբերում. եթէ ես լաւ թուանշան եմ դնում վատ պատասխանի համար, այդ, ես իմ համոզմունքով խղճիս վերայ եմ առնում... Բայց ես իրաւունք ունիմ վատ թուանշան դնելու վատ պատասխանի համար... Թէև, հանգիստ կերպով աւելացրեց նա, եթէ կամենաք, չնայելով որ այդպիսի կանոն չկայ, ես իսկոյն պատրաստ եմ ձեզ երկրորդ անգամ քննել. բայց նախադգուշացնում եմ, որ դուք առարկան պէտք է գիտենաք, եթէ ուզում էք լաւ թուանշան ստանալ։

Գալաթին նորից բռնկեց, բայց իրան զսպեց, որ որևէ խիստ բան չասէ, այլ միայն նայեց նորա վերայ վառուող աչքերով. նա իսկոյն վերաքննութիւն տալուց հրաժարուեց և յետաձգեց աշնանը։

Այդ պատճառով նա ստիպուած էր իւր ծրագիրը փոխել. նա չգնաց արտասահման, այլ մնաց իրանց գիւղում, քաղաքից ոչ հեռու և սկսեց եռանդով պատրաստուել։ Նորա ինքնասիրութիւնը խիստ վիրաւորուած էր և այդ պատճառով նա յիրաւի լուրջ ուշադրութիւն

դարձրեց այդ առարկայի վերայ. նա վճռեց Օգոստոսին Մարչէնկոյի աչքին երևալ իսկական գիտութիւն ձեռք բերած:

Եւ ահա եկաւ օգոստոսը. վերաքննութիւն ունեցող ուսանողները հաւաքուեցին:

Երբէք, տարուայ այդ ժամանակ համալսարանում չէին տեսել ծերունի պրօֆեսսոր Մարչենկոյին. նա քաղաքի մօտերը մի փոքրիկ ամարանոց ունէր, ուր գնում էր անմիջապէս քննութիւններից յետոյ և ամողջ ամառը մնում էր այնտեղ: Որովհետեւ նորա առարկայից ոչ ոք երեքից պակաս թուանշան չէր ստանում, այդ պատճառով վերաքննութիւն չէր լինում, և նա իւր ամառանոցում հանգիստ նստում էր, մինչև դասախօսութեան սկիզբները, այսինքն մինչև սեպտեմբեր ամիսը:

Այս անգամ Մարչէնկոն օգոստոսին եկաւ. երևի նա շատ լաւ էր չիշում Գալաթիի հետ պատահած դէպքը. Գալաթին միակ ուսանողն էր, որի համար Մարչէնկոն թողել էր իւր սիրած ամարանոցը և շտապել էր գալ համալսարան:

Եւ յսարանը տարօրինակ տեսք ունէր, ուր մտաւ ծերունի պրօֆեսսորը. այնտեղ չկար ոչ մի մարդ և միայն լաւ ու նուրբ հագնուած Գալաթին էր, որ ներս մտաւ նորա յետևից:

Մարչէնկոն սեղանի մօտ իւր տեղը բռնեց և աչքերը վեր բարձրացրեց:

— Դէ, — ասաց նա — համեցէք, տեսնե՞ք:

Գալաթին ինչպէս միշտ, աթոռն առաւ և սեղանին մօտեցրեց:

— Նստեցէք, ասաց Մարչէնկոն — պատրաստուէ՛ք:

— Այո, ես պարապում էի ամբողջ ամառը. մռայլ կերպով պատասխանեց Գալաթին:

— Լաւ, ուրեմն կկամենա՞ք ինձ այս ասել...

Եւ Մարչէնկօն մի հարց տուեց:

Գալաթին մտածեց և սկսեց պատասխանել: Նա շատ լաւ էր պատասխանում. պրօֆէսսորը հաւանելով գլուխը թափ էր տալիս:

— Զը՛, լաւ, այդ գիտէք:

Յետոյ նա տուեց նորան երկրորդ և երրորդ հարցը: Այդ բոլորին Գալաթին շատ լաւ էր պատասխանում. երեւում էր, որ լիրաւի ամբողջ ամառը պարապել էր բարեխղճութեամբ:

— Հիմա ես իրաւունք չունիմ ասելու, որ դուք չը գիտէք, ասաց Մարչէնկօն և եթէ որ այժմ ես ձեզ բաւարար թուանշան դնելու չլինիմ, դուք իրաւունք ունիք բողոքելու. բայց այն ժամանակ իրաւունք չունէիք... ես ձեզ 4 կընշանակեմ:

— Պ. պրօֆէսսոր, դուք 4 էք դնում այնպիսի մարդկանց, որոնք ոչինչ չգիտեն. մեղմ ձայնով վրայ բերեց Գալաթին, բայց միևնոյն ժամանակ նորա աչքերը խիստ էին նայում. իսկ ես ամբողջ ամառն ուսումնասիրել եմ առարկան:

— Հապա քնչ նշանակեմ. չէ՞ որ 5 ը ամենաբարձր թուանշանն է և դուք չէք կարող ասել, թէ առարկան գիտէք չափազանց լաւ:

— Ի հարկէ, չեմ կարող ասել:

— Ուրեմն նշանակում է ձեզ աւելի հարկաւոր չէ... ես ձեզ 4 կընշեմ:

Գալաթին արդէն մէկ անգամ փորձել էր Մարչէնկօյի հաստատակամութիւնը, այնպէս որ էլ բան չիօսեց: Նա շատ էր ափսոսում, որ չնայելով այն եռանդին, որ ըզգում էր իւր մէջ առարկան ուսումնասիրելիս, չնայելով այն զոհաբերութեանը, որ այդ առարկայից պատրաստուելու համար չգնաց արտասահման, դարձեալ չստացաւ ամենաբարձր թուանշանը, որ կարող էր իրան

պէտք գալ ուսում տւարտելիս, կանգիդատի աստիճան ստանալու համար: Բայց ոչինչ չասաց, վեր կացաւ տեղից, սառը նայեց պրօֆէսսօրին և դուրս եկաւ:

Երբ աշնանը բոլոր ընկերները վերադարձան, շատ հետաքրքրութեամբ հարց ու փորձ էին անում Գալաթիին, թէ ինչպէս վերջացրեց վերաքննութիւնը:

— Ես չէի ուզում վիճել նորա հետ. քիչ ինքնահաւան կերպով ասում էր նա. — Բայց կարող էի սահանջել, որ ջոկ քննիչ մասնաժողով նշանակուի, որովհետեւ իսկապէս սուրկան ես ուսումնասիրել էի... Եթէ որ նա գարնան քննութիւնների ժամանակ իմ լսած պատասխաններին 4—5 էր նշանակում, այժմ պէտք է 10-ը նշանակէր:

— Ինչով էք բացատրում այդ անարդարութիւնը, հարցնում էին նորան:

— Բացատրել չեմ կարող. կարծում էի թէ համալսարանում առ հասարակ չի կարող երեսպաշտութիւն և անարդարութիւն լինել...

— Իսկ առաջ դուք Մարչէնկօյի հետ ոչ մի անախորժ դէպք չէք ունեցել:

— Ես նորան բոլորովին չէի էլ ճանաչում:

— Կարելի է ձեր հայրը...

— Նա երբէք չէ լսած դորա անունը:

— Յիշուի, զարմանալի է, որովհետեւ Մարչէնկօյի անունը գիտութեան մէջ բաւական հռչակուած է և նորան իբրեւ հին պրօֆէսսօրի քաղաքում ամենքը ճանաչում են:

— Այդ չի պարտաւորեցնում իմ հօրը նորան անպատճառ ճանաչել. նոցա ծանօթների շրջանը բոլորովին տարբեր է:

— Բայց ասացէք, գուցէ Մարչէնկօն ձեզանից որ և է բան էր սպասում... Լսել ենք, որ դուք գիմնա-

գիծնում ահագին փողեր էք վճարել ուսուցիչներին դասերի համար...

— Զգիտեմ, ճշմարիտ, թէ ի՞նչ ձևով պետք է պրօֆէսսորին այդ տեսակ վարձ առաջարկէի... Բաւական կուզիտ ասաց նա:

Գալաթին թէև պարզ չէր տեսնում, բայց այն կարծիքին էր, որ Մարչէնկօն ուզում է իրանից մեծ կաշառք պոկել: Եւ որովհետեւ ոչ ոք չէր կարող որ և է յարմար բացատրութիւն գտնել պրօֆէսսորի այդ տեսակ անարդար վարմունքի համար, ուստի շատերը Գալաթիի կարծիքն էին հաստատում: Ի՞նչ նշանակութիւն ունի, որ մինչև հիմայ Մարչէնկօն բարի և զիջող էր և ուսանողներին լաւ թուանշան էր դնում վատ պատասխանների համար. բայց համալսարանում բացի շատ քիչ բացառութիւնից միշտ էլ աղքատ մարդիկ են եղել. իսկ այժմ յանկարծ միլլիօնատէր է երևացել...

Ժամանակն անցնում էր: Գալաթին փոխադրուեց երկրորդ կուրսը: Մարչէնկօն շարունակում էր իւր դասախօսութիւնները: Տարուայ ընթացքում ուսանողները նորա հետ ոչ մի առանձին յարաբերութիւն չէին ունենում. նա գալիս, նստում էր ամբիօնը և հեռանում:

Գալաթին իւր առաջուայ կեանքն էր վարում: Գիտութեանը քիչ էր նուիրուած. նա աւելի ուշ-ուշ էր երևում դասախօսութիւնների ժամանակ և համալսարանի գալիս էր առաջուայ պէս փառաւոր կառքով: Նա գեռ մի նոր սովորութիւն էլ էր սեպհականել. — նորանից անուշահոտ ջրերի հոտ էր բուրում, իսկ մազերի սանդղուածքն աւելի խնամքով էր լինում, քան առաջ. երևում էր, որ ինքը չէր սանդղում իւր մազերը, այլ գիմում էր սափրիչի օգնութեանը: Ուսանողները, որ միշտ տրամադիր էին նորա մէջ մի ծիծաղելի բան գրտնելու, ասում էին թէ՛ Գալաթին սիրահարուած է և

այդ պատճառով աւելի է զբաղւում իւր արտաքինով։ Նա չէր նկատում, որ ներս մտնելիս ընկերները ծիծաղում էին իր վերայ. նա չափազանց արգէն ընկըմուած էր իւր սեփական աշխարհի մէջ և ամենևին նշանակութիւն չէր տալիս հին ու մաշուած զգեստներ հագած երիտասարդ ուսանողներին. նա նոցա վերայ նայում էր իբրև կեանքի պատահական սւղեկիցների վերայ։

Բայց Մարչէնկոյի դասախօսութիւններին համեմատաբար աւելի էր գալիս և թէև այդ դասախօսութիւնն էլ բաւական բաց էր թողել, բայց որոշ չափով կարող էր դատել առարկայի մասին. բացի այդ, նա քիչ թէ շատ կարգում էր այդ առարկայից և առ հասարակ պարգէր, որ նա հաստատ վճռել էր եկող քննութեան ժամանակ խոյս տալ անցեալ տարում Մարչէնկոյի հետ ունեցած անբաւականութիւնից։ Այդ տարին էլ անցաւ ու վրայ հասան քննութիւնները։ Դարձեալ, ինչպէս և առաջին տարին, Գալաթիին բոլոր միւս առարկաներից յաջող քննութիւն տուեց և երբ գնաց սեղանի մօտ, որտեղ նստած էր Մարչէնկօն, Գալաթիի դէմքը համեմատաբար աւելի էր վստահ։ Եւ նա սկսեց պատասխանել։ Կարծես նա խօսում էր իսկական գործի մասին, թէև ոչ այնքան համարձակ, բայց եթէ որ անկողմնապահ դատաւորը համեմատէր ուրիշի պատասխանը սորա հետ, կգտնէր, որ Գալաթիի պատասխանները հանճարեղ էին։ Բայց Մարչէնկօն նայում էր Գալաթիի վերայ այն ծուռը, կծու ժպիտով, ինչպէս անցեալ տարուայ քննութեան ժամանակ. էլ երբէք նորա շրթունքների վերայ չէին տեսնում այն ծաղրը, որ երևում էր միայն, երբ Գալաթիին կանգնում էր նորա առաջ։

Բայց ահա նա նշանացի կանգնեցրեց Գալաթիին. յետոյ մի հարց տուեց, որին Գալաթիին միանգամից չը-

կարողացաւ պատասխանել. կը պատասխանէր, եթէ որ ժամանակ տրուէր ձորան մտածելու, բայց Մարչէնկօն իսկոյն աւելացրեց՝

— Զգիտէք. հը՛, ուրեմն պատասխանեցէք այս հարցին:

Եւ առաջարկեց մի ուրիշ հարց, աւելի բարդ և իսկոյն վրայ բերեց.

— Ե՛հ, այդ էլ չգիտէք, քնչ արած, չեմ կարող ձեզ 3 դնել...

— Պրօֆէսսօր, պարզ է, որ դուք չէք կամենում — շեշտելով պատասխանեց Գալաթին:

Մարչէնկօյի դէմքը սաստիկ խիստ ու չոր արտայայտութիւն ստացաւ. նա ուղղակի Գալաթիի աչքերին նայեց և ասաց՝

— Այ՛ո, իսկապէս չեմ կամենում և նշանակում եմ ձեզ... 2....:

Գալաթին բռնկեց և ուզեց խօսել, բայց այդ ժամանակ Մարչէնկօն դիմեց մէկ ուրիշ ուսանողի, որ տրմսակը ձեռքին այդտեղ կանգնած էր.

— Դո՛ւք պատասխանեցէք...

Գալաթին այս տարի աւելի զայրացած ու լուզուած դուրս գնաց լսարանից, որովհետեւ խոստովանւում էր, որ այս անգամ աւելի էր պատրաստուած այդ առարկայից քան առաջին տարին:

Նա երկար ժամանակ ման էր գալիս համալսանի միջանցքում սաստիկ ալլալուած. այժմ իրան համար արդէն պարզ էր, որ Մարչէնկօն վճռել էր ամեն տեսակ դժուարութիւն առաջ բերել քննութեան ժամանակ և այդպէս մտածելով, նա ալլ ևս ամենևին չէր կասկածում թէ ինչն էր այդ դժուարութեան պատճառը. — Մարչէնկօն գիտէ, որ ես շատ հարուստ եմ և չի ուզում լարմար դէպքը ձեռքից բաց թողնել, կա-

մենում է կաշառք առնել։ Ուղիղ է, որ նա երբէք մըտքից չէր անցնում, թէ համալսարանում կարող են գըտնուել այդպիսի մարդիկ, բայց փաստն ակներև էր։ Ոչ ինքը և ոչ իւր բարեկամները երբէք, ոչ մի անբաւականութիւն չէին ունեցել Սարչէնկոյի հետ։ Այդ մարդը, որ քսան տարիների ընթացքում բարի ու ներողամիտ պրոֆէսսորի անուն էր վայելում, յանկարծ, միայն իրան համար, այո՛, յատուկ իրան համար, որ միլլիոնների տէր է, նորա մէջ երևաց խստութիւն, բժախընդրութիւն և 2 դնելու սովորութիւն։

Գալաթին տուն գնաց և խօսեց այդ մասին հօր հետ։ Հայրն, ինչպէս փորձուած մարդ, որ սովոր էր ամեն բան աշխարհիս երեսին փողի տեսակէտից բացատրելու, ուղղակի ծիծաղեց նորա վերայ. —

—Պէ՛, ի հարկէ, ի հարկէ, պարզ հասկանալի է. դու նորա տունը գնա՛ և հետը խօսիր... միայն անպատճառ հետդ բաւական խոշոր գումար վերցրո՛ւ... չէ՛ որ նա առաջնակարգ պրոֆէսսոր է. նորա մօտ կարելի չէ գնալ որ և է աննշան գումարով... և կըտեսնես, որ վաղը քո 2-ը կըդառնայ 5...

Ուրիշ հանգամանքներում Գալաթին չէր վճռի անձամբ այդ անելու, այլ կըխնդրէր, որ հայրն իւր տեղը կատարէ այդ անախորժ գործը։ Բայց նա կատաղած էր իւր պրոֆէսսորի վերայ և անպատճառ ուզում էր տեսնել, թէ ինչպէս այն մարդը, որ բարի և արդարադատ պրոֆէսսորի համբաւ էր վայելում, լաւ կաշառքի շնորհիւ կըսկսէ փոխուել և հալ ու մաշ լինել իւր առաջ։ Այո՛, նա ուզում էր ինքը-լինել իւր յաղթութեան վկան։

Նա սպասեց մինչև ժամը չորսը, որովհետև գիտէր, որ այդ ժամանակ են վերջանում քննութիւնները։ Չորսին մօտ, նորա կռքը կանգնեց մի միայրկ փոքր տան առաջ, որտեղ ապրում էր Սարչէնկոն։ Նորա ծա-

ռան մի առանձին իրարանցումով ցած իջաւ տեղից և օգնեց երիտասարդ պարոնին կառքից դուրս գալու:

Գալաթին զանգահարեց, դուրս եկաւ մի աղախին. նա հարցրեց՝

— Կարելի է տեսնել պրօֆէսսօրին:

— Չաշում է... կը հարցնեմ, ասաց աղախինը:

— Հարցրէք և տուէք այս այցետոմսը:

Աղախինը զնաց և երկու ընկերացիներու վերադառնալով ասաց՝

— Պրօֆէսսօրը խնդրում է ձեզ սպասել իւր առանձնասենեակում:

Գալաթին ներս գնաց, հանեց վերարկուն և աղախինի յետևից մտաւ պրօֆէսսօրի առանձնասենեակը:

Մարչէնկօյի բնակարանի մի քանի սենեակների միջից անցնելով, Գալաթին համոզուեց, որ հին պրօֆէսսօրն այնքան էլ երևելի չի ապրում. տան բոլոր կարգն ու սարքը հին ձևի ու մաշուած էր:— «Անշուշտ այս ամենը պրօֆէսսօրի կինը օժիտ է բերել» մտածում էր նա հեգնելով— «և այն ժամանակուանից այդպէս էլ, առանց փոփոխութեան մնացել է»:

Բաւական փոքր առանձնասենեակի բոլոր պատերին խալին գրքի պահարաններ. մեծ գրասեղանի երեսը լիքն էր գրքերով ու թղթերով և առ հասարակ ամեն բան վկայում էր, որ այդ սենեակում ապրող մարդը գրասէր էր:

Գալաթին արդէն 20 ընկերացի չափ սպասում էր և այդ նորան սկսեց գրգռել. նա սովոր չէր, որ իրան ըսպասեցնեն և բացի այդ, նորա մէջ զաղթեց մի վատ ըզգացմունք՝ ընկնելով այդ գիտնական սենեակում, նա արդէն էլ այն վստահութիւնը չունէր, ինչ որ ունէր տանից դուրս գալիս և երբ մտածում էր, թէ ինչպէս պէտք է խօսի փողի մասին, դուրս համար պատրաստի

խօսքեր չէր գտնուում: Իրանց տանը շրջապատուած շքեղ սարք ու կարգով, նա իրան զգում էր զօրեղ. այնտեղ ամեն մի առարկան կարծես խօսում էր իւր իշխանութեան մասին. իսկ այստեղ ընկնելով մի օտար, բոլորովին անծանօթ ու թշնամի շրջանի մէջ, նա իրան անպաշտպան էր համարում: Այդ քսան ըոպէն նորա կեանքի ամենավատ ու անդուր ըոպէներն էին:

Լսուեց ոտքի ձայն և Մարչէնկօն ներս մտաւ. նա արդէն ժամանակ էր գտել շորերը փոխելու՝ հագել էր լայն բաճկոն, իսկ շապիքի փափուկ, չօսլաած օձիքից կապել էր մի հնադարեան փողկապ:

— Օ՛հ, ասաց Մարչէնկօն ներս մտնելով. եկել է պ. Գալաթին: Այո՛, այո՛, սեղանատնից ես տեսայ ձեր ձիերը. երևելի՛ ձիեր ունիք, պ. Գալաթի. մեր համալսարանը երբէք չէ տեսել... և ինձ թւում է, որ ամեն անգամ, երբ դուք ձեր շքեղ կառքով մօտենում էք համալսարանին, նորա համեստ պատերն այլալուում են:

Այդ խօսքերի ժամանակ նորա շրթունքների վերայ նուրբ ծաղր էր նշմարւում: Բայց ամենից շատ զարմացրեց Գալաթիին այն, որ պրօֆէսսօրը նրան ձեռք չըտուեց, այլ ուղղակի նշանով ցոյց տուեց աթոռը և ակեղացրեց՝

— Նստեցէք:

Դորանից յետոյ ինքն էլ նստաւ:

— Ինչո՞ւ համար էք ինձ մօտ եկել:

— Եկել եմ գործով, պրօֆէսսօր... Գուշակո՞ւմ էք թէ ինչ գործի համար է:

— Ի՞նչ հարկաւոր է ինձ գուշակել. երբ կարող էք ուղղակի բացատրել... երևի թուանշանի համար է. ա՛յ, տեսնո՞ւմ էք, որպէս զի միանգամայն սիրալիւր լինեմ, ես գուշակեցի: Այդ միջոցին նա պատուհանից նայեց գէպի փողոցը և ասաց՝

— Յիրաւի, որչափ գեղեցիկ է ձեր կառքը և ծառան ինչպէս զարդարուած է... Հաւանական է, որ այդ ամենը ձեր հպարտութեանը գոհացնում է, այնպէս չէ՛, պ. Գալաթի:

Գալաթին առաջուանից աւելի էր շփոթւում. նա չգիտէր թէ Մարչէնկօն ծիծաղում է իւր վերայ, թէ հէնց հանաք է անում. նա հասկանալ չէր կարողանում: Իսկ Մարչէնկօն շարունակում էր՝

— Ասացէք խնդրեմ, կարծեմ ձեր հայրը մեծ կարողութիւն ունի, մօտաւորապէս...

— Մօտ եօթ միլլիօն, պ. պրօֆեսսոր, պատասխանեց Գալաթին:

— Ա՛յ, թէ ինչպէս. այո՛, այդքան կարողութեան տէր մարդը, կարող է գլուխը բարձր բռնել... Դէ՛հ, անցնենք գործին... Ինձ համար կաշտուք էք բերել, այնպէս չէ՛...

Այդ հարցն այնպէս լանկարծ ու անսպասելի եղաւ, որ Գալաթին մինչև անգամ աթոռից վեր թռաւ և երեխայի պէս սկսեց թոթովել՝

— Ի՛նչ էք ասում, պ. պրօֆեսսոր, ես ի՛նչպէս կը համարձակուէի...

— Է՛, ի՛նչքան էիք ուզում ինձ առաջարկել. հը՛, հազար, հինգ հազար, յիսուն հազար. ո՛չ քիչ է, քիչ... գիտէ՛ք, ես մինչև անգամ մտածում եմ, որ միլլիօնն էլ քիչ է. ձեր հայրը եօթ միլլիօն ունի. դորա կէսը գուցէ թէ բաւական լինի. հապա՛ ուրիշ տեսակ ի՛նչպէս... Սպասեցէ՛ք, դուք կարծում էիք թէ իմ կարծիքը կարելի է յիսուն հազարի գնէլ... Է՛ժան է, Է՛ժան, երիտասարդ պարոն, չափազանց Է՛ժան է... Շատ հաւանական է, որ պատահել է ձեզ ուրիշի կարծիքներն աւելի Է՛ժան առնել, ո՛հ, շատ աւելի Է՛ժան, ես այդ գիտեմ, բայց իմը թանգ արժէ, պ. Գալաթի...

Բայց Գալաթիւն այնուամենայնիւ դեռ չէր կարող հասկանալ, թէ պրօֆէսսօրն այդ ամենն քնչ մտքով է ասում և նա բաւական անորոշ կերպով խօսեց՝

— Բայց, պրօֆէսսօր, քնչպէս ես կարող էի մտածել .. քնչպէս դուք կարող էիք ենթադրել...

— Խնչպէս, միթէ ճշմարիտ չէ... ուրեմն քնչու դուք իմ տունս էք եկել. թէ որ դուք ուզում էիք ինձ մի որ և է ազնիւ բան ասել, կարող էիք այդ անել համալսարանում, բոլորի ներկայութեամբ: Մենք ձեզ հետ ծանօթ չենք, պ. Գալաթի, ես պատիւ չեմ ունեցել ծանօթանալու ոչ ձեզ և ոչ էլ ձեր հօր հետ. ուրեմն քնչու դուք ինձ պատիւ արիք և այցելեցիք. ի նկատի ունենալով ձեր հպարտութիւնն ու ինքնասիրութիւնը, ի հարկէ, այդ չափազանց մեծ պատիւ է... Դուք ասում էք, չէք համարձակուում... և լաւ է, որ չէք համարձակուել, պ. Գալաթի, եթէ ոչ, շատ վատ կը լինէր, շատ վատ...

Երիտասարդը բոլորովին ընկճուած էր այդ ճառերի տակ և քիչ էր մնում, որ լայն նա արդէն շատ էր փսոսում, որ վճռեց դալ Մարչէնկօյի մօտ և եթէ հնար լինէր, ուրախութեամբ գգակը կառնէր և դուրս կը վազէր սենեակից:

Եւ նա արտասանեց դողդոջուն ձայնով, համարեալ լաց լինելով.

— Պ. Պրօֆէսսօր, ինչո՞ւ, արդեօք ինչո՞ւ համար էք ինձ հալածում. .

— Ես ձեզ հալածում եմ, ամենևին. ես դնում եմ ձեզ վատ թուանշան վատ պատասխանի համար, ուրիշ ոչինչ և այդ ոչ միայն իմ իրաւունքն է, այլ և պարտականութիւնն է: Միթէ վերաքննութեան ժամանակ ես ձեզ 4 չնշանակեցի, երբ որ դուք առարկան լաւ գիտէիք. եթէ ես ձեզ յիշատակի հալածող լինէի, այն ժա-

մանակ ինչն էր ինձ խանգարում անարդար լինել և 4-ի փոխարէն 2 դնել:

—Բայց դուք այնպիսի խտրութիւն էք անում իմ և ուրիշների մէջ... այդ բոլորի, միանգամայն բոլորի աջքին ընկնում է:

—Ո՛հ, այո՛, խտրութիւն... ճշմարիտ է, ես այդ չեմ ծածկում: Ես յիրաւի, խտիր եմ դնում, բայց թէ կայ զանազանութիւն և ձեր վիճակների մէջ:—Նոքա բոլորը աղքատ են, նոքա իրանց ժամանակի երեք քառորդ մասը պիտի գործ դնեն ապրուստ, հաց ճարելու վերայ: Շատերը գուցէ հազիւ հազ մի քառորդ ժամ են խլում, որ տեսրակի, կամ գրքի մէջ նայեն: Կարելի է, նոքա փափագում են կարգալ, բան սովորել, բայց ժամանակ չեն գտնում, կամ թէ յոգնում են աշխատելուց, չարչարուելուց: Գուցէ լսարանը նոցա քաշում է դէպի իրան, բայց նոքա ստիպուած են քաղաքի մէկ ծայրից միւս ծայրը գնալ, որպէս զի դաս տան, տասն երկու ռուբլով: Իսկ դձուք, դձուք բաղաւոր մարդ էք, դուք ամեն բան ունիք. ձեզ հարկաւոր չէ վազվզել հաց ճարելու համար: Դուք կարող էք փառաւոր կերպով ձեզ շրջապատել սիրուն կազմած գրքերով և փափուկ բազմոցին պառկած ձեռք բերել գիտութիւն, իմաստութիւն... գիտէք ինչ նշանակութիւն ունի ձեր ընկերները համար 2-ը. նոցա համար 2-ը կարելի է աշխատանքի և զրկողութիւնների մի ամբողջ աւելորդ տարի է, իսկ ձեզ համար... Ձէ՛ որ դուք 2-ով, թէ առանց 2 ի կրկայելէք կեանքի բոլոր բարիքները... մի տարի վաղ, թէ մի տարի ուշ աւարտելը, այսինքն վկայական ստանալը, որ ձեզ հարկաւոր չէ—մէթէ միւնոյնը չէ ձեզ համար: Ո՛հ, եթէ ես անարդար եմ եղել, դէպի նոցա եմ եղել, ոչ թէ դէպի ձեզ, որովհետեւ նոցա վատ պապասխանին ես դրել եմ լաւ թուանշան: Բայց ինչպէս

ձեզ մէկ անգամ ասացի — այդ անարգարութիւնն առնում եմ իմ խղճի վերայ. բայց ես չեմ ուզում անարգար լինել դէպի ձեզ... անարգարութիւնը ձեր վերաբերութեամբ չեմ ուզում, որ ծանրանայ իմ խղճի վերայ. դորա համար ես ոչ մի առիթ չունիմ...

— Բայց, պրօֆէսսօր, համաձայնեցէք, որ բացի այդ ամենից դուք դէպի ինձ անաչառ չէք...

— Օ՛, լիբաւի չեմ, ես խոստովանում եմ, որ մի տեսակ թշնամական զգացմունք ունիմ դէպի ձեզ, ուղիղն եմ ասում ձեզ:

— Թշնամական, — կրկնեց Գալաթին:

— Այո՛, այո՛, թշնամական. ինչո՞ւ էք զարմանում. մի՞թէ ես չեմ կարող ազատ կերպով դէպի մէկը հակիրութիւն, կամ հակակրութիւն զգալ: Երևակայեցէք, ձեր ընկերներն աղքատ են, նոքա ման են գալիս մաշուած շորերով, պատռտուած կօշիկներով. շատ կարելի է օրերով քաղցած են լինում, իսկ դուք երևում էք նոցա շրջանում ձեր փառաւոր ձիերով, ձեր շքեղ կառքով, պճնուած ու կուշտ. կուշտ լինելն ուղղակի կարծես դրօշմուած է ձեզ վերայ... Ի՞նչ էք անում, դուք գիտէք. դուք նոցա աղքատութիւնն աւելի էք երևցնում: Երբ դուք մտնում էք նոցա ընկերութեան մէջ, նոքա աւելի աղքատ, նոցա զգեստներն աւելի ողորմելի են երևում, իսկ քաղցածութիւնն աւելի զգալի է դառնում: Դուք կարող էիք նոցա մէջ նախանձ զարթեցնել, եթէ նոքա չլինէին այնքան ջահէլ, այնքան միամիտ և այնքան մաքուր ու ճշմարտասէր: Եթէ որ նոքա չունենային երիտասարդութեան դեռ հաւատարիմ, ազնիւ բնադրումը, դուք կարող էիք նոցա մէջ լաւաջ բերել ամենավատ զգացմունքներ: Այո՛, այն, ինչ որ դուք էք անում, անքաղաքավարութիւն է, անվայել է և մեծահոգութիւն չէ վերջապէս...

— Բայց ես Բնչ մեղաւոր եմ, պրօֆէսսօր, որ իմ հայրը հարուստ է և ունի աշխարհիս բոլոր բարեքները, որոնցով ես օգտուում եմ. միթէ կարող եմ կամաւոր կերպով հրաժարուել այդ ամենից...

— Ինչու, հրաժարուել պէտք չէ. ձեզ տրուած են այդ առաւելութիւնները. չքննենք, դա արդարութիւն է, թէ ոչ. նոքա վերջապէս ձեզ տրուած են, օգտուեցէք նոցանով. բայց մի և նոյն ժամանակ չը պէտք է ուրիշներին վիրաւորել ձեր ունեցած առաւելութիւններով: Դուք ձեր փառահեղ տեսքով վիրաւորում էք այդ ընդհանուր աղքատութիւնը. դուք ձեր քիթը վեր բարձրացրած ներս էք ընկնում այդ շրջանի մէջ, այդ ներդաշնակ, մտերիմ ընտանիքի մէջ և չէք էլ կարող միանալ, համակերպուել նոցա հետ, որովհետեւ շատ էք երեցնում այն, ինչով որ զանազանում էք նոցանից: Բայց Բնչու էք ձեր գլուխն այդքան բարձր պահում. միթէ դուք նոցանից աւելի լաւ, աւելի արժանաւոր, աւելի ազնիւ, աւելի խելօք և աւելի զարգացած էք: Ամենևին. դուք միայն երջանիկ էք նոցանից, բարեյաջող դէպքը ձեզ գցել է ամենալաւ դրութեան մէջ — ահա այս է բոլորը: Ձեր հարստութիւնը ձեզ լինի, միայն թէ ձեր ընկերների շրջանում միք երեցնի: Երբ ձեզ առաջին անգամ տեսայ սեփական կառքով, զուգուած ու զարդարուած ծառայով, որ մօտենում էիք համալսարանի դրանը, այն րոպէից ձեզ ատեցի, ես ձեզ պարզն եմ ասում: Եւ ճշմարիտ է, որ դէպի ձեզ անաչառ չեմ եղել. ես ամբողջովին ձեր դէմ եմ. այն, ամբողջովին, իմ բոլոր գոյութեամբս: Համալսարանը մի ընկերութիւն, մի բարեկամութիւն է. ամեն մէկ համալսարան մտնող պէտք է ամենից առաջ գիտենայ ընկեր լինել, միանալ, մերուել ընկերների հետ. թէ որ նա այդ չի կարող, թէ

որ նա իրան ինչ ինչ պատճառներով ուրիշ բան և ուրիշ խմորից շաղախուած է կարծում, այն ժամանակ նա չպիտի ոտ կոխէ համալսարան: Ձեզ համար պատիւ է, որ դուք գտնուում էք այդ շրջանում. ձեր ընկերներն են ձեզ պատիւ անում և ոչ թէ դուք նոցա: Եւ ուրեմն, եթէ որ դուք կարող էք ընկեր դառնալ, մնացէք. միայն այն ժամանակ թող սատանան տանի ձեր կասկածելի փառքի բոլոր արտաքին նշանները՝ կառքերը, ձիերը, ծառաները, վերջին տարազով հագուստները: Այդ բոլորը մեզ վաստակաւորներին վիրաւորում է. մենք տասնեակ տարիներ աշխատում, չարչարում ենք անդադար, կոտնում ենք գիտութեան ծանրութեան տակ, բայց այնուամենայնիւ չենք ունեցել ո՛չ կառքեր, ո՛չ ձիեր և ո՛չ զուգուած ու պճնուած ծառաներ: Մեզ համար այդ ամենը փառքի նշաններ չեն. մենք հրպարտանում ենք բոլորովին ուրիշ բաներով և բոլորովին ուրիշ բաներ ենք յարգում: Իսկ եթէ ընկեր լինել չէք կարող, հեռացէք: Ահա, այն ամենն ինչ որ ուղում էի ձեզ ասել, իսկ ձեր լիմար դատողութիւնը կաշառքի մասին... ներում եմ. ես լաւ եմ հասկանում, որ այդ միտքն առաջ է եկել ձեր առևտրական հայեացքներից. մի և նոյն է, ոչինչ չաւելացրեց իմ ունեցածս զգացմունքին դէպի ձեզ:

Գալութին լուռ նստած, ցած էր նայում: Պրօֆեսսորի ամեն մէկ նոր խօսքից յետոյ, նա զգում էր, որ նորա ասածները ճշմարիտ են. այդ խօսքերը նորա հոգու խորքում արձագանք գտան. միայն թէ, գուցէ անյարմար էր այդ խոստովանել: Բայց յանկարծ, նա վերելաւ իւր տեղից, շտկուեց և շտապով իւր ձեռքը մեկնեց՝

— Շնորհակալ եմ ձեզանից, թանկագին պրօֆեսսոր, շնորհակալ եմ... չգիտեմ թէ ինչպէս շնորհակալ

լինեմ: Եթէ գիտենաք, թէ որչափ բարիք արիք դուք ինձ ձեր խօսքերով... Եւ ներեցէք խնդրեմ իմ լիմար մտքի համար... այո՛, այո՛, չափազանց շնորհակալ եմ, որ ներեցիք ինձ... ես այդ ներողամտութեանն արժանի չէի:

— Օհ, լաւ է... շնորհաւորում եմ: Նատ լաւ, շատ լաւ, ուրեմն ես բոլորովին կը հաշտուեմ. ձեզ հետ, քանի որ դուք զգացիք ձեր մեղքը, ես կը հաշտուեմ... այ, հիանալի բան եղաւ:

Եւ Մարչէնկոն յուզուած երկարացրեց իւր երկու ձեռքը դէպի Գալաթին և սեղմեց նորա ձեռքը:

Գալաթին շուտով դուրս եկաւ նորա տանից: Ծառան իւր սովորութեան համեմատ դոսի գուռը բացեց նորա առաջ և հէնց որ ուզում էր օգնել, որ նա կառքը նստի, Գալաթին բնազդմամբ լետ մղեց նորան. յանկարծ նա կարծես անյարմար զգաց օգտուել ծառայի ծառայութիւնից:

Եւ մի տեսակ զզուելի զգացմունքով նա կառքը նստաւ. նորան թուում էր, որ այդ աւելորդ է. ինչքան աւելի լաւ կը լինէր մի քանի հարիւր քայլ ոտով գնալ. չէ՞ որ շատ մօտ էր ապրում: Նա տուն վերադարձաւ չափազանց յուզուած և երբ հայրը նորան ուրախ-ուրախ հանդիպեց ու հարցրեց՝

— Է՛, ի՞նչպէս եղաւ, գործդ սարքեցի՞ր պրօֆէսսորի հետ:

Նա ոչ մի խօսք չպատասխանեց և մռայլ դէմքով ներս մտաւ իւր սենեակը:

Այդ ժամանակուանից Գալաթին բոլորովին փոխուեց— նա յանկարծ թողեց իւր առաջուայ սովորութիւնները. համալսարան էլ չէր գալիս իւր կառքով և միշտ հագնուում էր շատ պարզ: Ինքն էլ բոլորովին այն չէր— նա լուրջ դառաւ, անկեղծ սրտով աշխատում էր

մօտենալ ընկերներին և մտերմանալ նոցա հետ: Նա նոցա մէջ բաւական ընկերներ ճարեց և շատ շուտով բոլորովին թողեց առաջուայ ծանօթների շրջանը, նորան դատարկ և անհետաքրքիր համարելով:

Կար ժամանակ, որ Քալաթիին ամենքն այնպէս լարգում ու սիրում էին, որ նորա տունն իւր ընկերների համար ամենասիրելի տեղը դառաւ:

Իսկ Մարջէնկօն միանգամ ընդ միշտ հաշտուեց նորա հետ և մինչև անգամ հպարտանում էր իւր աշակերտ Քալաթիով, որ նորա առարկային առանձին առաւելութիւն էր տալիս:

Թարգմ. ՏԻՐՈՒՀԻ ԿՈՍՏԱՆԵԱՆՅ

